

A.D. 2008: szökőév nem szökő gondokkal

A legutóbbi szökőévben, 2004-ben tetem szóvá, mégpedig a Szent Maximilián Lap-és Könyvkiadó Katolikus Kalendárium szerkesztőjének, hogy február 29-ét jelölték szökőnapnak 24-e helyett. Hasonló volt a helyzet a kiadó által megjelentetett falinaptárak esetében is! Észrevételeim és indokaim azonban 2008 esetében sem nyertek kedvező fogadtatást: a kiadó összes naptárában ismét február 29-ét jelölik szökőnapnak. Mivel a Gergely-naptár kifejezetten egyházi naptár, amely az egykori római naptárból éppen a február 24-i szökőnapot tartotta meg, ez a gyakorlat ellentmond a mai mise-és zsolozsmás, illetve a liturgikus könyvekben is szereplő hagyományos megoldásnak.

De a helytelen gyakorlatot még sok más kiadó követi. Mintha nem rendszer-, hanem naptárváltás történt volna. A polgári naptárakon többnyire még a kiadók adatai sem szerepelnek, így észrevételt sem lehet tenni. A néhai Gondolat Kiadó volt Naptárszerkesztési Csoportja gondosan ügyelt a naptárszerkesztés szabályaira. Mostanában azonban nem lehet tudni, kik adják ki ezeket a szökőnapok esetében megtévesztő naptárakat, miként azt sem, hogy honnan veszik gyakran más szempontból, pl. a névnapok tekintetében is hiányos és egyoldalú adataikat.

Az alábbiakban meg kívánom indokolni, hogy a rendszerváltozás óta nálunk is megszaporodott naptárkiadók gyakorlatával ellenében miért kell a szökőnapot minden negyedik évben február 24-én, nem pedig 29-én a naptárba iktatni.

Csillagászati kényszer

Amikor fellapozzuk az új esztendő naptárát, általában csak a „tartalmával” foglalkoztunk: azt keressük, hogy hogyan helyezkednek el, és a hét mely napjaira esnek a legfontosabb ünnepek, mennyi lesz az

ünnep- és munkaszüneti napok száma. A naptárkészítés körül évszázadok óta fennálló gondokkal nem sokat törődünk. Ezeket összefoglaló nevükön naptárproblémának vagy naptárkérdésnek nevezzük.

Két csoportba soroljuk őket: egy részük a polgári naptárak szerkezeti, főként belső aránytalanságainak a kérdésével, más részük a naptárprobléma csillagászati természetű lényegével foglalkozik. A tropikus év (vagyis a Nap tavaszponttól tavaszpontig tartó évi útjának időtartama) nem egész számú többszöröse az ezen út megtételéhez szükséges napok számának, ezért a csillagászati és a naptári év hossza nem esik egybe. A csillagászati év ugyanis 5 óra 48 perc 46,08 másodperccel hosszabb a kerekén 365-24 órával (= 8760) számolt naptári esztendőnél, ezért naptári évünket, hogy pontosan megfeleljen a tropikus évhossznak, rendre ki kell ezzel az értékkel egészíteni. Természetesen ezt a kiegészítést nem lehet évente elvégezni, mert a 0,2422 tízezered napot (ennyi a különbség napban kifejezett értéke) nem csatolhatjuk évente a december 31-i éjféli utáni pillanathoz. Meg kell várni, amíg egy teljes napra növekszik az érték. De ilyen értéket sem találunk, mivel a 0,2422 tízezered többszöröse sem adnak pontosan 24 órát. Egyedül a négyes szorzó jöhet számításba, de az 5 óra 48 perc 46,08 másodperc négyszerese 23 óra 15 perc 4 másodperc. Évi 11 perc 14 másodperccel, négyévi 44 perc 56 másodperccel kevesebb annál a 6, illetve 24 óránál, amit a szökőnappal évente, illetve négyévente a naptárunkhoz adunk. A szökőnapok beiktatásával 11 perc 14 másodperccel akaratlanul is meghosszabbítjuk a naptári éveinket, így miközben a tropikus évnél rövidebb naptári évünket a hitünk szerint a kellő mértékűre növeljük, ezzel az értékkel meg is nyújtjuk.

Ez a hihetetlenül kicsiny eltérés alattomosan növekszik, és egy 400 éves ciklus

alatt egy teljes napra növekszik. Ha ezt nem korrigálnánk, úgy a szökőnapok beiktatásával naptáraink négyévenként egy nappal hátrálnának, 400 évenként pedig egy nappal előre „ugranának”. Ha nem iktatnánk be szökőnapokat, akkor a négyévenként „megszökő” napok (innen a „szökőnap” elnevezés) egyre jobban eltávolítanák egymástól a tropikus évet a naptáritól. A távolodó tropikus és a naptári évet azonos pozícióból újra indítjuk, de 400 évenként el kell hagynunk egy szökőnapot, hogy az említett akaratlan meghosszabbítást kiküszöböljük

Melyik a szökőnap?

Február 24-e az a nap, amelyet a liturgikus naptárak, így A Magyar Naptárral Kiegészített Római Naptár szerint is szökőévben „két-szer kell mondani” – azaz írni, és amelyről a régi, a II. Vatikáni Zsinat előtti liturgikus naptárban Mátyás napját február 25-re tették („Mátyás ugrása”). Igaz ugyan, hogy a mai liturgikus naptárban már nincs ilyen, négyévenként megismétlődő eseti áttétel (translatio), a szökőnap tekintetében nincs változás, az továbbra is február 24., de már a Mátyás-nappal együtt, ezért az egyszerűbb egyházi naptárakban nem is jelzik. Talán éppen az a baj, hogy a zsinat itt egy „meggondolatlan” lépést tett: a „Mátyás ugrása” elhagyása azt a látszatot kelti, hogy a szökőnapnak nincs igazi jelentősége. Ha ugyanarra a napra esik a Mátyás-nap, úgy talán nem is ez a szökőnap, hanem a közönséges évekhez képest egy nappal meghosszabbított február utolsó napja. Így kerülhet még az egyházi kiadású kalendáriumokba is szökőnapként február 29. A tévedés oka éppen ez a felfogás. A február szökőhónap jellege ugyanis nem egy toldaléknapi egyszerű hozzáadását jelenti, nem így hosszabbodik meg a hónap, hanem a 24. nap megduplázásával, amivel a hónap következő napjai egyvel előre lépnek a hetinapok sorában.

Ennek pedig a régi római naptárra visszavezethető naptártörténeti okai vannak, amelyet a zsinat előtti egyházi gyakorlattal együtt mi is örököltünk, és amelynek a meg-

oldását a római közönséges és szökőévek februárjait ábrázoló II. táblázatunk mutatja: a szökőév februárjának a március első napjától (Kal) visszafelé számított VI. napját kétszer írták: az első a március 1. előtti VI. nap (VI. Ad Kal.Mart), a második a március 1. előtti második VI. nap (VI. Ad. Bis VI. Kal. Mart.).

A szökőév latin neve, az anno bissextili, mensis bissextili szó szerint a kétszer hat(odik) nap éve, illetve hónapja. A régi római és az egyházi naptárban használt elnevezés, a „bis dicitur Sexto Kalendas” („Sexto Kalendas kétszer mondatik”) kifejezésből ered. A régi római naptárban ugyanis a szökőnapot a március első napját a Kalendae-t (Kalendis) megelőző hatodik nap (a mi február 24-énk) kétszer „mondásával”, illetve írásával iktatták a naptárba, úgy, hogy február 24. után ismét február 24-et írtak, vagyis szükségszerűen kihagyták a március elseje (kalendae) előtti V. napot, a mi fogalmaink szerinti február 25-ét. Így lett a szökőévi február hónap 29 napos; nem egy toldaléknapi egyszerű hozzáadásával tehát.

Ennek megfelelően, ha egészen pontosan kívánunk fogalmazni, a római naptár szökőnapja valójában nem február 24-e, hanem a mi fogalmaink szerinti február 25-e, amit a rómaiak a fent írtak okán „második” február 24-nek tekintettek. Olyan volt ez a számukra, mint a mi kétnapos ünnepeinkben a második nap, amely az ünnepet illetően az elsőhöz tartozik (húsvéthétfő, pünkösdhétfő, karácsony második napja). Tulajdonképpen ezt a két napot egyetlen napnak tekintették, mint ahogy mi a kétnapos ünnepeket lényegében egy ünnepnek tekintjük.

Nálunk a zavart a római gondolkodás különös logikája okozza: a napokat nem a hó elejétől előre, hanem a következő hónap első napjától visszafelé számolták! Mi azt mondjuk, pl., hogy 24 nap telt el a februárból, ők azt mondják, hogy a március elseje előtti hatodik nap van, vagyis még 6 nap van hátra március elsejéig. Mi visszafelé nézünk a hónapon belül, azt számoljuk, ami elmúlt, ők előre, a következő hónap felé tekintettek,

azt számolták, hogy hány napnak kell eltelnie még a következő hónap első napjáig (a hónap elején pedig a Nonis-ig (a hó 9. napja) és az Idibus-ig (a hónap 15. napja).

Amikor a római naptárról beszélünk, ne feledjük, hogy a rómaiak nem csak a nullát, de a mi fogalmaink szerinti február 24-ét, és 25-ét sem ismerték, ezért a római naptár rejtelmeivel ismerkedve teljesen el kell(ene) felejtenünk a napok számlálásának mai, a Gergely-naptár szerinti gyakorlatát. Sajnos nem feledünk, és a saját fogalmaink szerint írjuk le az ő gyakorlatukat is.

Tovább nehezíti a pontos megértést az a tény is, hogy a hazai irodalomban (pl. a latin szótárak mellékleteként) közölt római naptártáblázatok nincsenek megfelelően kibontva. Nem láttatják pontosan a szökőnap beiktatási technikáját úgy, ahogy azt az első táblázatunk mutatja. Emellett az egyházi gyakorlat sem volt mindig következetes, mint ahogy ma sem az.

A II. Vatikáni Zsinat előtti Római Miskönyv, „De Anno Et Eius Partibus” (Az Év és Részei) c. bevezető fejezete szerint ugyanis szökőévben a február 29 napos, Szent Mátyást 25-én ünnepeljük. („In anno bissextili mensis Februarius est dierum 29, et Festum S. Mathiae celebratur die 25”) Vegyük észre: itt a „die 25”, a mi fogalmaink szerinti február 25., jöllehet ezt a fogalmat a rómaiak nem ismerték. Számukra ez a nap a március elseje (Kalendae) előtti V. nap volt! Az egyházi szövegben is felismerhető a hiba: a római naptárt a Gergely-naptár szerinti fogalmakkal használták, és használják, emellett sem a zsinat előtti, sem az új liturgia szerinti zsinat utáni római mise- és zsolozsmáskönyvekben nem írják kétszer február 24. napját, csak egy lábjegyzetben jelzik, hogy kétszer kell írni, illetve mondani. Az új liturgikus naptár már a szökőévi Mátyás napot sem helyezi át a következő napra (nem „ugrik” a Mátyás), csak az év típusát jelző vasárnap betűket kettőzik meg, amennyiben szökőévben mindkét nap azonos betűjelet kap. Ez azonban nem elég. A római naptár következetes használata mellett egy második 24-ének, azaz március

elseje előtti VI. napnak is lennie kellene a liturgikus naptárban.

Még egyszerűbb lenne azonban a félig római, félig Gergely-naptárt a valódi Gergely-naptárral felváltani, jöllehet, ez a naptár sem tökéletes – hagyományaink feladása, valamint az említett csillagászati okok miatt nem is tökéletesíthető. A polgári időszámításban az évet a nap tört részeivel nem lehet kifejezni, a tört részek elhanyagolása pedig időszámítási zavarokhoz vezet. Ezért a legtökéletesebb megoldás egy, a naptár lényegét is érintő naptárreform végrehajtása lenne.

Naptárreform?

A XX. századi naptárreform törekvések során létrejött ugyan néhány a naptári évet egyenleesebbé tevő öröknapár, de egyik szerző sem tudta elkerülni névtelen napok beiktatását, amelyekkel megszakította volna a hét napjainak a biblikus idők óta szakadatlan sorozatát. A Római Katolikus Egyház azonban ezt a megoldást nem fogadta el sem a XX. század eleji naptárreform törekvések, sem II. Vatikáni Zsinat idején. Az utóbbi a Liturgikus Konstitúció mellékletét képező állásfoglalásában a húsvét dátum rögzítését már elfogadta, mivel sem Jézus születését, sem halála, illetve feltámadása időpontját nem ismerjük, így egyik sem évforduló, hanem csak bármikorra elrendelhető, ún. dekretális emléknep. A húsvétdátum rögzítésével kiiktatható lenne a szoláris Gergely-naptárban elrejtett lunáris egyházi naptár, és minden, a húsvétdátumtól függő mozgó-ünnep is. De a névtelen napok beiktatásáról hallani sem akartak a zsinati atyák. A névtelen napokkal operáló naptártervezeteket nem fogadják el sem a történelmi, sem a zsidó egyházak, miként az ortodoxok sem, akik a Julián-naptárt használják, illetve a köznapi életben annak javított változatát.

Az egyetlen lehetséges megoldást, amely nem ellentétes a II. Vatikáni Zsinat említett állásfoglalásával (ami elképesztő módon még 40 év után sem közismert, és a naptárreformon fáradozók a mai napig sem

A KÖZÖNSÉGES ÉV ÉS A SZÖKŐÉV FEBRUÁR HÓNAPJA A RÓMAI NAPTÁRBAN

Februarius (28 nap)		Februarius in anno bissextili (29 nap)	
Kalendis	1	Kalendis	1
IV (ante)	2	IV (ante)	2
III Nonas	3	III Nonas	3
Pridie	4	Pridie Nonas	4
Nonas			
Nonis	5	Nonis	5
VIII	6	VIII	6
VII	7	VII	7
VI	8	VI	8
V	9	V	9
IV	10	IV	10
III	11	III	11
Pridie Idus	12	Pridie Idus	12
Idibus	13	Idibus	13
XVI	14	XVI	14
XV	15	XV	15
XIV	16	XIV	16
XIII	17	XIII	17
XII	18	XII	18
XI	19	XI	19
X	20	X	20
IX	21	IX	21
VIII	22	VIII	22
VII	23	VII	23
VI	24	VI. ad.VI. Kal. Mart.	24
V	25	VI. ad. bis.VI. Kal. Mart.	24/25
IV	26	V. ad. V. Kal. Mart	25/26
III	27	IV. ad. IV. Kal. Mart	26/27
Pridie Kalendas	28	III. ad. III. Kal. Mart.	27/28
martias Kal. 1.	márc. 1	Pridie Kalendas martias Kal. 1.	28/29 márc. 1

figyeltek fel rá), a Gergely-naptár csillagászati évhosszával és szökéti rendszerével visszaállítandó, egyenletes Julián-naptárban látom, ami csak néhány ünnep, vagy emléknap egy nappal történő áthelyezését igényli az egyház részéről, és amelyben április első,

vagy második vasárnapjára volna rögzíthető a húsvét. Ebben a naptárban a Gergely-naptárt a Julián-naptár szerkezetével, a Julián-naptárt pedig a Gergely-naptár csillagászati adataival és szökéti rendszerével javítjuk. Ez igazi naptárreform lenne. Az 1582-es ugyanis nem volt valódi naptárreform, hanem a zseniálisan megoldott szökéti rendszer bevezetése mellett pusztán csak a húsvétdátum pontos meghatározására törekedett. A 2014-es évet mutató mintáját a következő oldal táblázata mutatja. Eszerint az első félév hossza 182 nap, míg a másodiké 183 nap. A 29 napos, szökőévben 30 napos, ezzel félév egyaránt 183 nap hosszú. A vasárnapok (V) után álló e betű, az e típusú, közönséges, 365 napos évre utal.

Végül még néhány megjegyzés: mai naptárkultúránk sajnos más szempontból is hiányos. A napjainkban kiadott igen sokféle naptár (évkönyv, almanach stb.) szép megjelenése ellenére is már szinte pusztán csak a névnapok jegyzéke. De annak is pontatlan, mert a polgári naptárakban a zömmel katolikus Magyarországon csak a protestáns névnapokat közlik, így a katolikus misekönyvekben az egyes szentek ünnep-, illetve emléknapi nem esnek egybe a polgári naptárakban szereplő névnapokkal. Pedig a párhuzamos naptárakat már a XX. század elején is használták: a kalendárium jellegű kiadványokban külön hasábokban szerepeltették a katolikus, a görög katolikus, a protestáns, és a zsidó ünnepeket, illetve névnapokat. A kiadvány elején ott szerepeltek az adott év naptárszerkezeti megkülönböztetésére alkalmas elemek is:

- az év típusát jelző vasárnapbetű (összesen 14 évtípus lehetséges),
- az epacta (a Hold újév napi kora),
- az indictio (a régi római adófizetési év aktuális periódusa),
- az aranyszám (amely megmondja, hogy a 19 éves holdciklus – a Meton-ciklus – hányadik éve az adott esztendő,
- a napkör (a hetinapok köre, amely megmondja, hogy a napok folyamatos vándorlásának 28 éves ciklusában hányadik évben járunk),

A 2014-ES ÉV A JULIÁN-NAPTÁRRAL JAVÍTOTT GERGELY-NAPTÁR SZERINT (JAVASLAT)

nap	jan.	feb.	már.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.	okt.	nov.	dec.
1	Sze	Szo	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K
2	Cs	Ve	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P	V	Sze
3	P	H	K	P	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs
4	Szo	K	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P
5	Ve	Sze	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo
6	H	Cs	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve
7	K	P	Szo	K	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze	P	H
8	Sze	Szo	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K
9	Cs	Ve	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P	V	Sze
10	P	H	K	P	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs
11	Szo	K	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P
12	Ve	Sze	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo
13	H	Cs	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve
14	K	P	Szo	K	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze	P	H
15	Sze	Szo	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K
16	Cs	Ve	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P	V	Sze
17	P	H	K	P	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs
18	Szo	K	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P
19	Ve	Sze	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo
20	H	Cs	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve
21	K	P	Szo	K	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze	P	H
22	Sze	Szo	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K
23	Cs	Ve	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P	V	Sze
24	P	H	K	P	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs
25	Szo	K	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P
26	Ve	Sze	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo
27	H	Cs	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K	Cs	Ve
28	K	P	Szo	K	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze	P	H
29	Sze	Szo	Ve	Sze	P	H	Sze	Szo	H	Cs	Szo	K
30	Cs		H	Cs	Szo	K	Cs	Ve	K	P	Ve	Sze
31	P		K		V		P		Sze		H	
	jan.	feb.	már.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.	okt.	nov.	dec.
	31	29	31	30	31	30	31	30	31	30	31	30

– a napéjgyenlőségek és napfordulók pontos dátuma és időpontja,

– a holdfázisok,

– a húsvéti Hold dátuma (a tavaszi napéjgyenlőséget követő első holdtölte), és
– az ezt követő vasárnapon: a húsvét dátuma.

Az igényesebb kalendáriumokban ezeken kívül még megtalálhatók a bizánci, a mohamedán, a zsidó, és az ab Urbe condita (a Város – Róma – alapításától számított) időszámítás megfelelő évszámai is. Napjainkban ezeket a hagyományos naptárkultú-

rát őrző adatokat egyedül a Magyar Csillagászati Egyesület által 1991 óta kiadott Meteor csillagászati évkönyv közli.

Schalk Gyula

Cikkünk szerzője 2008. január 16-án elhunyt. A szököévvvel és ma használt naptárunk javításával foglalkozó cikkének közlésével emlékezünk Schalk Gyulára (1938–2008), a kiváló ismeretterjesztőre, planetárium-szakemberre, számos könyv és cikk szerzőjére.